

A. N. SAMOYLOVIÇ'İN TÜRKMEN EDEBİYATI VE FOLKLORU ARAŞTIRMALARINA KATKILARI

THE CONTRIBUTIONS OF A. N. SAMOILOVICH TO TURKMEN LITERATURE AND FOLKLORE STUDIES

İhsan KALENDEROĞLU*

Özet

Dünyadaki Türkoloji çalışmalarının öncüleri arasında yer alan Ukrayn kökenli, Rus Türkolog Aleksandr Nikoloyeviç Samoyloviç, gerek Türk dili gerekse günümüz Türk lehçeleri ve edebiyatları ile ilgili birçok çalışma yapmıştır. A. N. Samoyloviç'in bunlar içerisinde, özellikle Türkmen tarihi, edebiyatı, dili ve folkloru ile ilgili yapmış olduğu çalışmaların ayrı bir önemi vardır. Çünkü o, 1902, 1906, 1907, 1908 yıllarında Türkmenistan'ı dört defa ziyaret ederek, Türkmen edebiyatı ve folkloru ile ilgili zengin materyaller derlemiş, bu materyalleri işleyerek, Türkmen kültürüne büyük hizmetlerde bulunmuştur. Bu makaledeki amacımız, kendini Türkoloji çalışmalarına adanmış A. N. Samoyloviç'in, Türkmen edebiyatı ve folkloru ile ilgili yapmış olduğu ilmi çalışmaları ve katkıları okuyucuların hizmetine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: A. N. Samoyloviç, Türkoloji, Türkmen Edebiyatı, Türkmen Folkloru

Abstract

The Ukrainian origin among the forerunners of Turcology studies, Russian Turcologist Aleksandr Nikoloyeviç Samoyloviç performed a lot of studies both on Turkish language and Turkic dialects and literature. The studies of A. N. Samoyloviç, especially on the history of Turkmen, literature, language and folklore, are of greater importance compared to other studies of his, because he visited Turkmenistan four times in the years 1902, 1906, 1907, 1908 and compiled the materials on Turkmen literature and folklore and contributed to the culture of the Turkmenistan considerably. The main purpose of this article is to present the studies and the contribution of A. N. Samoyloviç, who devoted himself to the studies of Turcology.

Key Words: A. N. Samoyloviç, Turcology, Turkmen literature, Turkmen Folklore

“Samoyloviç, bir toplum adamı olarak, her zaman her türlü ilerlemenin istekli bir taraftarı olmuş, aynı zamanda bir âlim olarak, ilmi gerçeğin taleplerini her şeyin üstünde tutmuştur.”

V.V. Barthold

I. Giriş

* Okutman Dr., Gazi Üniversitesi, Türk Dili Okutmanı.

Dünyada Türkoloji sahasında araştırma yapan yabancı Türkologların sayısı sınırlıdır. Ancak, bu sınırlı sayıdaki Türkologların yapmış oldukları çalışmaların, Türk kültürünün ve onun alt dalları olan Türk edebiyatının, tarihinin, dilinin, folklorunun dünya ölçeğinde, insanların hizmetine sunulmasında kayda değer bir katkısı vardır. Bu bağlamda, temeli Çarlık döneminde atılan Sovyet Türkolojisi, özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru, V. P. Rozen'in oryantalizmin teorik düzenleyicisi ve yöneticisi olmasıyla başlayan süreçte, St. Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi doğu biliminin dünyadaki en önemli bilimsel merkezi oldu. Rus oryantalizminin dünya çapında ün kazanmasını sağlayan İ. P. Minayev, V. V. Barthold, N. Y. Marr, P. K. Kokovtsov, F. S. Oldenburg, F. Serbatsky, V. A. Jukovskiy, A. E. Smidt, I. Y. Kraçkovskiy, V. M. Alekseyev, I. A. Orbeli, A. N. Samoyloviç, S. E. Malov, M. P. Melioransky gibi, bazıları Türkolojinin de önemli isimleri arasında yer alan araştırmacılar burada yetismişlerdir (Buran 2009: 433).

Özellikle, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında, Türkiye ve Türkistan coğrafyasındaki Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Azeri gibi Türk toplumlarının tarihlerine, edebiyatlarına, dillerine, folklorlarına ve etnografyalarına yukarıda isimlerini saydığımız Rus Türkologlar ayrı bir önem vermişlerdir. Bu önem, Çarlık dönemi Rusya'sında başlamış, Sovyetler Birliği döneminde artarak devam etmiştir. Türkoloji alanına ilgi duyan Rus bilim adamları, özellikle Bolşevik rejimin baskısı ve desteği ile Türkistan coğrafyasındaki Türk soylu halkların, o döneme kadar henüz keşfedilmemiş maddi ve manevi kültürel değerlerine yönelmişlerdir. Bu kültürel değerlerin en başında şüphesiz edebiyat ve dil gelmektedir. Amaç hem bu toplumları tanımak, hem de onların temel yapı taşlarını oluşturan edebiyatlarını ve dillerini yakından öğrenmektir. Bu amaçla yola çıkan Rus Türkologlarından bazıları, Türkmen coğrafyasına yönelmişlerdir. Türkmenlerle ilgili araştırmalar yapan, bu araştırmalar sonucunda bilimsel kitaplar ve makaleler yazan Rus Türkologların en önemlileri, V. A. Jukovski, P. M. Melioranski, V. V. Bartold, A. N. Samoyloviç, A. A. Semenov, V. A. Gordlevski, E. E. Bertels, V. M. Jirmunski, A. P. Potseluyevski, G. İ. Karpov, P. İ. Petrov, A. N. Kononov, A. N. Baskakov, İ. S. Braginski, P. G. Skosıryev, L. İ. Klimoviç, G. Yu. Alıyev, H. G. Köroglı, İ. V. Stebleva'dır (Gullayev 1979: 111).

Bu Türkologların çeşitli alanlarda yazdıkları bilimsel çalışmalarla, Türkmen edebiyatına, diline ve folkloruna birçok katkıları olmuştur. Bu katkıyı sağlayan Türkologlardan birisi de Ukrayn asıllı, Rus Türkolog,

Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç'tir. Samoyloviç, gerek Türk dili ve edebiyatı gerekse Türk lehçeleri ve edebiyatları ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarıyla Türkoloji sahasına en çok emeği geçen kişilerin başında gelmektedir. Onun araştırmalarının ağırlık merkezini, özellikle Türkiye, Özbek ve Türkmen sahasındaki, edebiyat, dil ve folklor alanlarında yaptığı çalışmaları oluşturmaktadır. Biz bu makalede onun, Türkmen edebiyatı ve folkloru ile ilgili yapmış olduğu çalışmaları üzerinde duracağız.

Türkmen edebiyatını, dilini ve folklorunu ilmi metotlarla öğrenen ve öğreten A. N. Samoyloviç, 17 Aralık 1880 tarihinde Nicniy-Novgorod şehrinde doğmuştur. 1889 yılında babasının da teşvikiyle, Petersburg Üniversitesi'nin Arap, Fars, Tatar, Türk dilleri bölümünde öğrenim görmeye başlayarak, o dönemin önemli Türkologları, P. Melioranski, V. Radloff, V. Bartold, N. Veselovski ve V. Rozen gibi birçok Rus bilim adamından, alanı ile ilgili eğitim almıştır. Ağırlıklı olarak, Türk dilinin çeşitli dönemleri ile ilgili çalışmalar yapan Samoyloviç, edebiyat ve folklor alanlarındaki çalışmalarını özellikle, Türkmen edebiyatı, dili ve folkloru üzerinde yoğunlaştırmış; bu alanlardaki çalışmalarına üniversitedeki öğrencilik yıllarında başlamıştır. Öğrencilik yıllarının devam ettiği 1900 yılında Türkiye'ye de ilk ziyaretini gerçekleştiren Samoyloviç, üçüncü sınıf öğrencisi iken, ömrü boyunca hürmetle yâd ettiği hocası, P. Melioranski'nin desteği ile 1902 yılının eylül ayında Türkmenistan'a ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir. 1903 yılında üniversiteyi bitirerek asistanlığa başlamıştır. 1907 yılında privat doçent¹ unvanı ile üniversitede çalışmaya başlayan Samoyloviç, 1908 yılında, Rusya Arkeoloji Cemiyeti'nin Şark Bölümü ile ilgili üyeliğine atanmıştır. 1910–1915 yılları arasında “Hivaya Starina” dergisinin sekreteri ve redaktörü olmuştur (Nuraliyev 1971: 95). 1910 yılında Petersburg'da kurulan Doğu Dilleri Akademisinde Türk dili dersleri vermeye başlayan Samoyloviç, 1911 yılında ikinci kez Türkiye'ye gelmiştir. 1912 yılında Kırım'a gitmiş ve burada Kırım Tatar öğretmenlerine, Kırım Türkçesinin grameri konusunda dersler vermiştir (Buran 2010: 346). 1913 yılında Budapeşte, Viyana, Paris, Berlin Üniversitelerindeki kütüphanelerde çalışmalar yapmış, buralarda birçok el yazması eserle karşılaşmış ve bu eserleri incelemiştir. Samoyloviç, 1915 yılında Türkmen şairi Abdısettar Kazı'nın “Ceçname” isimli eserini hazırlayarak, yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Kendisine Ekim Devrimi'nden sonra profesörlük unvanı

¹ Ekim 1917 devriminden önce Rusya ve diğer bazı ülkelerde, yüksek öğrenim kurumlarında görev yapan fakat kadro personeli olmayan öğretim görevlilerine verilen (doçent karşılığı) bir unvan ve bu görevi yapan kimse. (Gültek 2004: 1253)

verilerek, 1918–1920 yılları arasında Petrograd ve Moskova Şark Üniversitelerinde, özellikle Türkistan bölgesi ile ilgili araştırmaları yönlendirmek üzere görevlendirilmiştir. Bu dönemde ayrıca, Türkistan bölgesine gönderilecek kadroların seçiminde de aktif rol almıştır. Bu sebeple, 1927–1928 yılları arasında Türkmenistan’dan gelen genç edebiyat araştırmacılarına çok önem vermiş, onlar için üniversitede özel Türkoloji kursları düzenlemiştir. 1925 yılında, SSCB IA’nin yazarı ve üyesi yapılan Samoyloviç, 1929 yılında da asil üyeliğe seçilmiş; 1934 yılının başında ise, SSCB IA’nin Şark Bilimleri Enstitüsü’nün yöneticiliğine atanmıştır (Nuraliyev 1971: 95–96). Diğer taraftan Samoyloviç, Bakü’de yapılan Türkoloji Kongresine katıldığı gibi, Türkiye’de düzenlenen kongrelere de zaman zaman iştirak etmiştir. Özellikle Türk dili, Türk lehçeleri, Türk edebiyatı tarihi, Türk folklor etnografyası konusunda çok sayıda kitap ve makale yayımlamıştır (Buran 2010: 346).

Stalinli yıllar, Sovyet rejiminin en baskıcı yıllarıdır ve asılsız ithamlarla ölüme veya Sibiry’a’daki kamplara gönderilen milyonlarca insan gibi Samoyloviç de 1937 Ekim’inde “Japonya hesabına casusluk” yaptığı suçlamasıyla tutuklanmıştır. Samoyloviç, 13 Şubat 1938’de yapılan 15 dakikalık kapalı duruşmada ‘kurşuna dizilerek öldürülmesine’ karar verilmiş ve infaz aynı gün gerçekleştirilmiştir. Parlak bir bilim adamı olan Samoyloviç, hayattan insafsızca koparılmıştır. Hakkında verilen idam kararında şunlar yazmaktadır: “Samoyloviç, Pantürkist olan Radloff ve diğerlerinin tesiriyle Türk halkları araştırmaları üzerine çalışarak Pantürkizm fikirlerine sahip olmuştur” (Bacanlı 2009: 223). Samoyloviç, hocalık hayatı boyunca birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bu öğrencilerden en önemlileri, A. K. Borovkov, A. N. Kononov, L. P. Potapov, U. Tursunov, V. D. Arakin, S. S. Djikiya, K. Jubanov, S. K. Kenesbaev, M. S. Mihaylov, A. D. Novıçev, T. G. Baişev, N. P. Dırenkova, A. Satıbalov, S. M. Abramzon, A. S. Tveritinovaldır (Eren 1998: 296).

II. A. N. Samoyloviç’in Türkmen Edebiyatı ve Folkloruyla ilgili Çalışmaları

A. N. Samoyloviç’in Türkoloji’ye olan ilgisi üniversite öğrencisi olduğu yıllara dayanmaktadır. Bu ilginin en çok yoğunlaştığı Türk toplumlarının başında Türkmenler gelmektedir. 20. yüzyıl Türkmen edebiyatı ve folkloruyla yakından ilgilenen Samoyloviç, bu amaçla Türkmenistan’ı 1902, 1906, 1907 ve 1908 yıllarında tam dört defa ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler sırasında, Türkmen edebiyatı, tarihi, dili ve

A.N.Samoyloviç'in Türkmen Edebiyatı ve Folkloru Araştırmalarına Katkıları

folkloruyla ilgili derleme çalışmaları yapmıştır. Ancak burada birkaç hususu vurgulamakta fayda vardır: A. N. Samoyloviç, Türkmenistan ziyaretlerine başlamadan önce, Türkmenlere ait Avrupa, Rus ve Şarkiyat yayınları arasından Türkmenlerle ilgili olan önemli çalışmaları okumuş, bu çalışmaları arşivlemiştir. Onun bu arşiv çalışması, hocası P. Melioranski'nin de dikkatini çekmiştir. Bu ciddiyeti gören Melioranski, Samoyloviç'in ilk Türkmenistan ziyaretinin programını bizzat kendisi yapmıştır. Ayrıca Samoyloviç, o döneme kadar, Türkmen edebiyatı ve folkloru ile ilgili çalışmalar yapan Rus bilim adamları, F. Bakulin, İ. Berezin, R. Yeznayev ve F. A. Mihaylov'un çalışmalarını da incelemiştir.

1902 yılının eylül-ekim aylarında, henüz üniversite üçüncü sınıf öğrencisi iken, Türkmenistan'a ilk ziyaretini gerçekleştirmiş; sıcak havaya rağmen iki ay süreyle Aşkabat, Bağır, Bäherden, Merv, Gökdepe gibi şehirlerde derlemeler yapmıştır (Nuraliyev 1971: 14). Bu ziyaretten önce, Türkmen dili ile ilgili gerekli çalışmaları yaparak, derleme sırasında Türkmenleri anlamakta fazla zorlanmadığını da burada vurgulamak gerekir. A. N. Samoyloviç'in bu konudaki gayretlerini gören Türkmen halkı da ona gereken yardımı fazlasıyla yapmıştır. Bu dönemde, onun en büyük şansı, gezdiği bölgeleri çok iyi bilen, yöre halkını yakından tanıyan, Türkmen edebiyatına ilgi duyan ve bu alanda çalışmalar yapan, o bölgelerde kısaca Hocalı Molla olarak da bilinen, Hocalı Molla Muratberdi Oğlu² ile karşılaşmasıdır. Hocalı Molla sonraki dönemde, Samoyloviç'in yapmış olduğu birçok çalışmayla ilgili olarak, düşüncelerini ona mektuplarla³ bildirmiştir. Samoyloviç, Türkmenlerle ilgili yazmış olduğu eserlerinde yer yer, Gurban Bağşı, Mämmet Orazov, Molla Sabır gibi yardım gördüğü kişilerden de bahsetmektedir. 1907 yılında da Samoyloviç yaklaşık üç ay süreyle, daha önce gitmediği Türkmen şehirlerini ziyaret ederek, buralarda da derlemeler yapmıştır.

A. N. Samoyloviç'in Türkmenistan'da yaptığı derlemelerde, elde ettiği zengin materyalleri, edebiyat ve folklor metinleri olmak üzere iki gruba ayırdığını görmekteyiz. Özellikle, edebiyatla ilgi derlediği materyaller

² Hocalı Molla Muratberdi Oğlu, özellikle Türkmen edebiyatının klasik dönemi ile ilgili yapmış olduğu çalışmaları ile dikkat çekmektedir. A. N. Samoyloviç'in, Türkmenistan ziyareti sırasında, onunla birlikte derleme çalışmalarına katılması, sonraki dönemlerde Türkmen edebiyatı ile ilgili düşüncelerini Samoyloviç'e mektuplarla yazması ve Samoyloviç'in eserlerinde ondan sıklıkla bahsetmesi, Türkmen araştırmacılar için önem arz etmektedir (Nuraliyev 1971: 98-99).

³ D. Nuraliyev'in, çalışmasında yer alan bu mektupların sayısı dokuzdur. Hocalı Molla bu mektuplardan ikisini, Samoyloviç'e dolaylı yollardan, diğer yedisini ise Samoyloviç'in kendisine göndermiştir (Nuraliyev 1971: 104).

sonucunda, Türkmen edebiyatının stilistik (biçim bilimi) ve mazmun yapısını doğru bir şekilde tespit edebilmek için, Türkmenistan'da *tireciliğin* (belli bir boya mensup olma), edebiyata ve folklorla yansıdığını, şairleri etkilediğini tespit etmiştir. Bu sebeple, Türkmen şairlerini, onların yaşadığı yeri, dönemi ve mensubu oldukları tireleri (boy) dikkate alarak yazdığı eserlerinde, Türkmen edebiyatını: Gadimî (9-18. yy.) Türkmen edebiyatı, 18. yüzyıl Türkmen edebiyatı ve 19. yüzyıl Türkmen edebiyatı (Nuraliyev 1971: 31) şeklinde üç ayrı döneme ayırmıştır. Bu tasnif sonucunda Samoyloviç, özellikle 9. yüzyıldan önceki Türkmen edebiyatı tarihini, günümüz Türk edebiyatı ve diğer Türk boylarının edebiyat tarihleri ile paralel görmekte; Orhun ve Yenisey yazılı taşlarının, Kırım Hanlıklarının resmi kaynaklarında da geçtiği şekilde, tüm Türk halklarının edebiyatları için önem kazanmış eserler olduğuna dikkat çekmiştir (Nuraliyev 1971: 31). Yine o, Türkoloji sahasında başarılı çalışmalar yapan, Rus Türkolog V.V. Bartold'un, Rus diline çevirdiği "Kitab-ı Dede Korkut"u inceleyerek, "Türkmen edebiyatının tarihi Dede Korkut'la başlamalıdır." demiştir. Sonraki dönemlerde yaptığı Türkmenistan gezisinde, Dede Korkut ile ilgili bazı rivayetleri Hocalı Molla'dan öğrenmiştir. Yine, Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Terakime" adlı eserinden hareketle, Türkmenlerin "Oğuz" soyundan geldiğini tespit etmiştir (Nuraliyev 1971: 32). Hocalı Molla'dan aldığı materyaller doğrultusunda, Türkmen Goroglu Destanı ve Dâna Ata'nın (İhsan Şeyh) "Oğuzname"si ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Samoyloviç, Oğuzname hakkında, ilk defa 1910 yılında "Orta Aziya-Türk Edebiyatı Boyunça Materyallar" adlı çalışmasında bahsetmiştir. 1927 yılında yayınladığı Ebulgazi Bahadır Han'ın "Şecere-yi Terakimesiniñ Yene Bir Nüşhası" adlı çalışmasında Oğuzname hakkında çok daha geniş bilgi vererek eserin el yazmasının tıpkıbasımını da kitabın arkasında yayımlamıştır. SSCB İlimler Akademisinin Doğu Bilimleri Enstitüsü'nün El Yazmalar Bölümü'nde eserin üçüncü el yazma nüshası bulunmaktadır. El yazma, "Oğuzname. Dana Ata İhsan Ata Abulhanı" şeklinde adlandırılmıştır (Bekmiradov 1986: 183). Samoyloviç, Türkmen edebiyatının Gadimi dönem olarak adlandırdığı yüzyıllara ait, "Yusup ve Züleyha, Kıssa-Yusuf, Revnak-ul İslam" gibi eserleri inceleyerek, bu eserlerle ilgili ilmi çalışmalar yapmıştır.

18. yüzyıl Türkmen edebiyatı da Rus âlimin önemle üzerinde durduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemle ilgili olarak Hocalı Molla'nın katkısıyla, sadece Magtımguılı ile ilgilenmemiş; aynı zamanda Azadi, Şeydayi ve Andelip gibi bu dönemin önemli şairleri ile ilgili araştırmalar ve derlemeler yapmıştır. 1906 yılında yaptığı derlemeler sırasında Azadi'nin

elyazması şiirlerine ulaşmış ve bu şiirleri analiz ederek, "Magtımğulı'nın Atası Dövlet Memmet Mollanın Şıgırları" adlı 146 sayfalık eseri yayımlamıştır (Nuraliyev 1971: 38). Bu döneme ait sonraki çalışmalarında ağırlıklı olarak, Magtımğulı'yı inceleyen Samoyloviç, onun yalnızca Türkmenistan'da değil, aynı zamanda, Hive, Karakalpak ve Türkistan çeşitli bölgelerinde, şiirleri ile halk tarafından tanındığına dikkat çekmiştir. Magtımğulı'ya ait el yazmalarından derlediği 279 şiiri ayrıntılı bir şekilde inceleyen Samoyloviç, şairin bu şiirlerini yazdığı yılları birebir tespit etmeye çalışmış ve başarılı olmuştur (Nuraliyev 1971: 40). Samoyloviç, yukarıda da belirttiğimiz üzere, bu dönemle ilgili olarak sadece Magtımğulı ile ilgilenmemiş, aynı zamanda dönemin önemli temsilcileri, Şeydayı, Andelip, Zenubi, gibi klasik dönemin, Garacaoğlan gibi halk şiirinin önemli temsilcileri ile ilgili çalışmalar yapmıştır.

A. N. Samoyloviç'in 19. yüzyıl Türkmen edebiyatı ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar, önceki dönemlere göre daha geniştir. Onun tespitlerine göre, hakkında araştırma yaptığı Türkmen şairlerinin toplamı altmış tanedir. Bunların elli tanesi 19. yüzyıl klasik Türkmen şairidir (Nuraliyev 1971: 58). Ancak bu dönem şairleri içinde özellikle, Kemine, Şabende, Talibi, Gaybi, Mollanepes, Misgingılıç, Mäteci, Abdısettar Kazı gibi şairlerin eserlerine daha çok önem verdiğini görmekteyiz. Özellikle, Hocalı Molla'dan aldığı el yazması eserleri neşretmek suretiyle, Gaybî'nin şiirlerini ve onunla ilgili halk rivayetlerini Rus dilinde yayımlamıştır. Yine, 1906 yılında ziyaret ettiği Merv şehrinde, Molla Sabır'dan derlediği Mollanepes'in şiirlerinden seçtiği on beş tanesini Rus dilinde yayımlamıştır (Nuraliyev 1971: 61-62). Sonraki çalışmalarında ise özellikle Misgingılıç ve Mäteci'nin el yazması şiirlerini inceleyerek, bu şairler ve onların şiirleri ile ilgili çalışmalar yapmıştır.

A. N. Samoyloviç Türkmenistan ziyaretlerinde sadece klasik Türkmen edebiyatı ile ilgili derlemeler yapmamış, Türkmen folkloru ile ilgili de birçok çalışma ve derleme yapmış, sonraki dönemlerde derlediği bu malzemelerle ilgili birçok makale kaleme almıştır. Bu makalelerden ilk olarak karşımıza, 1909 yılında yazdığı "*Zagadki Zakaspiyskih Turkmenov v Russkom Perevode* (Rusça Çevirisiyle Hazarötesi Türkmenlerinin Bilmeceleri)" adlı makale çıkmaktadır. Samoyloviç bu makalede, Türkmenistan'da derlediği 157 bilmeceyi ve bu bilmecelerin anlamlarını konularına göre tasnif ederek yayımlamıştır. Aynı yıl "Zvoirao" adlı dergide ise "*Legenda o Korkude i Gyoroglu* (Dede Korkut ve Goroglu Destanları)" adlı makalesini yayımlamıştır. Bu makalede ise, Türkmenlerin en önemli destanlarından "Gorkut Ata" ve kahramanlığın sembolü olan "Göroglu"

destanı hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca, “Gorkut Ata” ve “Görogli” destanı hakkında anlatılan rivayetler ve bunlar hakkında malumatlar da yer almaktadır (Berkeliyev 1980: 14).

1910 yılında Türkmen folkloru ile ilgili yazmış olduğu “*Tri Turkmenskiye Skazki v Russkom Perevode* (Rusça Çevirisiyle Üç Türkmen Masalı)” adlı makalede, Türkmenlere ait “*Sorok sinovey bogaça i sorok strel, Kak sar jenilsyana peri, Tri sareviça* (Zengin Adamın Kırk Oğlu ve Kırk Avcı, Padişahın Peri Kızıyla Evlenmesi, Üç Şehzade)” (Berkeliyev 1980: 15) üç masalı ve bu masallarla ilgili anlatılan rivayetleri Rusça vermiştir. A. N. Samoyloviç, aynı zamanda bu çalışmada, materyal yönünden çok zengin olan Türkmen folkloruna, bilim adamlarının ilgisiz olmasından yakınmaktadır. Samoyloviç aynı yıl, “*Hivaya Starina*” adlı dergide, “*İz Hivinskih Skazniy o Jivotnih* (Hayvanlar Hakkındaki Hive Masallarından)” adlı makaleyi yayımlayarak, insanların hayvanlar hakkında anlattıkları rivayetlere yer vermiştir (Seyitniyazov vd. 1969: 68).

1912 yılında da Türkmen folkloru ile ilgili A. N. Samoyloviç’in yaptığı çalışmalar dikkatimizi çekmektedir. Onun, “*Jivaya Starina*” adlı dergide yayımlanan “*Turkmenskiye Zagovori* (Türkmen Büyüsü)” adlı makalesinde Türkmen halk edebiyatının en eski türlerinden olan zagovor* hakkındaki düşünceleri yer almaktadır. Samoyloviç, bu kelimenin kamlık ile olan ilgisine dikkat çekerek, örümcek konusunda (möy okuvu), yılan davası, “küf, çık” gibi türlere ait örnekler veriyor. Makale, zagovor ile ilgili Türkmen folklorunda yapılan ilk çalışmadır. Yine aynı yıl, “*Jivaya Starina*” adlı dergide yayımladığı “*Kratkaya opis sredneaziatsko-Turetskih skazok i skazaniy* (Orta Asya Türklerinin Masal ve Menkıbelerinin Kısa Listesi)” adlı makalede, Türk halkları arasında anlatılan birçok masal ve rivayetin kısaca konularından bahsetmiştir (Berkeliyev 1980: 15).

1914 yılında A. N. Samoyloviç, yine “*Jivaya Starina*” adlı dergide, Skazki “*Sorok nebilis Po Turkmenskoy, Uzbekskoy i Kirgizskoy Variantam* (Türkmen, Özbek ve Kırgız Varyantlarıyla Kırk Fantastik Masal)” adlı “Kırk Fantastik Masal” adlı masalın varyantlarını incelemiştir. Onun tespitlerine göre, Türkmen, Özbek, Kırgız halkları arasında çok meşhur olan bu masalın, ana teması değişmemiştir. Ancak, masalın varyantları arasında bazı küçük farklar da mevcuttur. (Berkeliyev 1980: 16).

* Zagovor kelimesi Rusça bir kelime olup, “büyü, sihir veya üfürükçülük yapmak” anlamlarında kullanılmaktadır (E. M.–E. Mustafayev, V. G. Şerbinin 1985: 213).

1927 yılında, Türkmen folkloru ile ilgili en çok araştırma yapan Rus bilim adamı unvanını elinde bulunduran, A. N. Samoyloviç, Türkmen İskra'da "*İz İstorii Turkmenskoy Literaturı* (Türkmen Edebiyatı Tarihi)" adlı makalede Türkmen edebiyatı ve Türkmen folkloru ile ilgili malumatlar vermiştir. 1927 yılında yapılan diğer bir çalışma da "Turkmenovedeniye" adlı dergide yayımlanmıştır. Bu çalışmada 126 tane Türkmen atasözü Rus diline çevrilerek yayımlanmıştır (Berkeliyev 1980: 18).

Stalin'in Lenin'den sonra SSCB'nin başına geçmesiyle başlayan süreç, Türkmen folklor eserlerinde yansımalarını bulmaya başlamıştır. Yalnız burada bir hususu belirtmek gerekir. Stalin dönemine kadar Türkmen edebiyatında, edebiyat ile folklor tam olarak birbirinden ayrılmış değildi. Devrim öncesi ve sonrası dönemler arasında "Türkmen edebiyatı var mı veya yok mu?" tartışmaları yapılırken, 1929 yılında A. N. Samoyloviç "*...Eğer Türkmen edebiyatı tarihini yazmaya zaman yetmemişse, diğer taraftan hiç bir şey yapmadan, Türkmenlerde edebiyat yok ve olmamıştır, şeklinde laf etme zamanı artık geçmiştir.*" (Täcnazarov 1934: 9) diyerek Türkmen edebiyatına bir nevi haksızlık yapıldığını belirtmiş; Türkmen edebiyatının ve folklorunun geçmişiyle birlikte araştırılması gerektiğinin altını çizmiştir.

1929 yılında yine A. N. Samoyloviç, "*Şeybani-Han i Boz-oglan*" adlı eser hakkında "Turkmenovedeniye"de bir yazı yazmıştır (J. Seyitniyazov vd. 1969: 19). Samoyloviç bu dönemde yazdığı, "*Oçerki Po İstorii Turkmenskoy Literaturı* (Türkmen Edebiyatı Tarihi Üzerine Denemeler)" adlı diğer makalesinde ise, eski Türkmen edebiyatı, 18.-19. yüzyıllara ait Türkmen edebiyatı ve folkloru hakkında malumatlar vermektedir. Makalede ayrıca, Türkmen başlıkları ve onların halk içindeki görevleri, atasözleri ve bilmeceler hakkında da bilgi verilmektedir. Samoyloviç, ayrı bir başlık altında da, Kaşgarlı Mahmut'un sözlüğüne ve "Codex Comanicus"a göre, Türkmenlerin ve eski Türklerin atasözleri ile bilmeceleri arasında paralellik göstermeye çalışmıştır. Bu çalışma Türkmen edebiyatını öğrenmek için yapılan ilk önemli çalışmalardan biridir (Berkeliyev 1980: 20).

III. Sonuç

Türkmen edebiyatı ve folklorunun bilimsel temellerde incelenerek, dünyaya tanıtılmasında A. N. Samoyloviç'in çok büyük katkısı vardır. Bu anlamda, Samoyloviç'ten önce, Türkmen edebiyatı ve folkloru ile ilgili, yapılan çalışmalara rastlamak pek mümkün değildir. Türkmen edebiyatını ve folklorunu, teorik anlamda inceleyen ilk bilim adamlarının başında A. N. Samoyloviç gelmektedir. Bu durumun en büyük sebebi, Samoyloviç'in çeşitli zamanlarda Türkmenistan'a giderek, başarılı derleme çalışmaları yapmasıdır. Onun yaptığı teorik temelli çalışmalar, özellikle, Ekim 1917 devriminden sonraki çalışmalarda Türkmen bilim adamlarına ve araştırmacılara yol göstermiştir.

Samoyloviç, bir bilim adamı ve Türkolog olarak, hayatı boyunca sürekli çalışmıştır. Ancak, bu çalışmalar, Bolşevik dönem yöneticileri için hiçbir şey ifade etmemiştir. Özellikle Stalin döneminin baskıcı, acımasız yönetiminden o da etkilenmiş, yapmış olduğu birçok ilmî çalışmanın karşılığını, kurşuna dizilmek suretiyle, 1938 yılında canıyla ödemiştir. Her ne kadar 1956 yılında, suçsuz olduğu ispatlanıp, itibarı ve şerefi tekrar iade edilse de, bu durum tarihin sayfalarında, sonraki nesillerin hatırlayacağı kara bir leke olarak yerini almıştır. Sonraki yıllarda, SSSR IA'nin Asya ve Afrika Halkları Enstitüsü, onun çalışmalarını neşretmek için komisyon kurmuştur. 1963 yılında daha önce yayımlanmamış çalışmaları F. D. Aşnin tarafından yayımlanmaya başlanmıştır. Aşnin'in "Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç" adlı makalesi ve D. Nuraliyev'in 1963 yılında Türkmenistan'da yayımlanan "Edebiyat ve Sungat" gazetesindeki "İsgender Cahangir Türkmen Edebiyatı Hakkında" (Nuraliyev 1971: 96) adlı makalesinde, Samoyloviç'in hayatı ve çalışmaları ile ilgili geniş bilgiler bulmak mümkündür. Ayrıca, 1978 yılında Leningrad'da düzenlenen VI. Türkoloji Konferansı, A. N. Samoyloviç'in anısına tertip edilmiştir.

Kaynaklar:

BACANLI, Eyüp (2009), Türkoloji Tarihinde Samoyloviç ve Eserleri, **Bilig**, Ankara, Sayı 49: 221–226.

BEKMIRADOV, Ahmet (1986), "Dana Atanıñ "Oguznama" Poeması", **Sovyet Edebiyatı Dergisi**, Sayı 6: 184–188.

BERKELİYEV, Kakalı (1980), **Türkmen Halk Dörediciliği Boyunça Görkezici**, Aşkabat, İlim Naşriyatı.

A.N.Samoyloviç'in Türkmen Edebiyatı ve Folkloru Araştırmalarına Katkıları

- BURAN, Ahmet (2009), Sovyet Türkolojisi ve Bakü Türkoloji Kurultayı, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, volume 4/3 Spring: 430–444.
- BURAN, Ahmet (2010), Kurşunlanan Türkoloji, Ankara, Akçağ Yay.
- E. M.– MUSTAFAYEV, E., ŞERBİNİN, V. G. (1985), **Büyük Rusça Sözlük**, İstanbul, Multilingual Yabancı Dil Yay.
- EREN, Hasan (1998), **Türklük Bilimi Sözlüğü**, I. Yabancı Türkologlar, Ankara: TDK Yay.
- GULLAYEV, Nazar (1979), “Müj Yıllık Edebiyat Tarihımız Barada Söhbət”,**Sovyet Edebiyatı Dergisi**, Sayı 9: 111-118.
- GÜLTEK, Vedat (2004), **Rusça-Türkçe Sözlük**, Ankara.
- NURALİYEV, D. (1971), **Akademik A. N. Samoyloviç**, Türkmen Edebiyatı Hakında, Aşkabat, İlim Neşriyatı.
- SEYİTNİYAZOV, J., ULANOVSKAYA, N. (1969), Türkmen Halk Dörediciligi (Bibliyografik Görkezici), Aşkabat, Türkmenistan Yayınları.
- TÄCNAZAROV, Oraz (1934), “Türkmen Şura Çeper Edebiyatı ve Bilen Aydılan Halk Edebiyatı (Folklor)”, (SŞÇB İlmı Akademiyasının Türkmenistan Önimcilik Güylerini Övrenmek Ugrundaki Geçirilen Konferensiyada Täcnazarovın Türkmen Çeper Edebiyatı Hakındaki Eden Dokladından), **Türkmenistan Şura Edebiyatı Dergisi**, Aşkabat, Sayı 1–2: 9–17.